

Bende-Farkas Ágnes „Behátrálok jövőmbe”

(Oldás és kötés Mircea Nedelciu prózájában)

Az ellenőrzött visszhanghatás (Efectul de ecou controlat) című kötet utolsó, *Claustrofobie* nevet viselő elbeszélésében még egyszer, utoljára egybegyűlnek a játszók személyek közül a családottak, a premre szorultak, könnyedén átlépve a rájuk szabott szövegvilágok határait: a tengerszem könyv város-bakavizasztaló tündére, a sci-fi hősbé szerelmes csodaszép tollnoknő, a nagyvárosi vagányok és hivatásukra a devianciában rátalált kezdő mérnökök. A peremlélet új középponttá és a megismerés határhelyzetévé avató kisközösség egy utolsó gesztusban összpontosítja alkotó erejét. A bemutató nézőjét előbb foglyul kell ejteni, és olyan helyzetbe hozni, hogy kénytelen legyen befogadni a produkciót. A történetesen szintén peremhelyzetű, nem szenvedő, hanem megvilágosodott alany később örömmel csatlakozik a csoporthoz, amelyben jelen van egy Mircea Nedelciu nevű egyén is, aki úgy általában semmivel sem tűnik ki a többiek közül, még annyira sem, mint a Mester vagy E. P. a *Termelési regényben*. Valamely *felettes* szólam (önkommentár) azért végigkíséri M. N. írásait: a *Claustrofobie* író embere (aki egyes szám első személyben nyilatkozik, és nem nevezi meg magát, nem feltétlenül azonos tehát a happening Nedelciu-nak szólított figurájával), az olvasás és az irodalomközpontú manipuláció felszabadító hatását hirdeti/parodizálja, egyértelműen elveti viszont a prófétai/demagóg változatot.

Miután az elbeszélő (a szerző?) ilyen látványosan kivonult a szövegvilágból, Fowles-ra emlékeztetően kihangsúlyozva a szereplők felelősségteljes szabadságát, szólama önálló dimenziót tölt be. A következő ellen-narcissizmus ellenére M. N. gyakorolni kénytelen amit elvet, hiszen szembesülnie kell a maga kijelölté értékpozícióval és minden közlés szerepszerűségével. Kérdés, hogy a deklarált értékek szintjén honnan ez az önfelszámoló én-redukció, amely első látásra ellenlábasa E. Péter egológijának?

Az 1950-ben a Calarasi megyei Funduleában született, a bukaresti egyetemen román nyelv és irodalom szakot végzett Mircea Nedelciu életvitelével is írásainak értékpozícióját érvényesíti, hisz jőideig a Cartea Românească kiadó könyv városaként dolgozott, elhatárolva magát a bukaresti írószerep szociális-politizáló dimenzióitól. Kritikusai szerint a román prózairodalomban megújulást hozó fiatal nemzedék kiemelkedő képviselője és (ami nagyjából ugyanaz) a román posztmodern áramlat reprezentatív írója; ebben a minőségében az írószövetségi díjak sem kerültek el (lám, egy újabb szerep).

Az olvasmányosság, a szerző korlátokat nem ismerő írni tudása a legszembeötlőbb jegye a Nedelciu-szövegeknek. A modernnek önfelszámoló redukcionizmusa

után (jóllehet a román irodalomnak ez az időszaka önhibáján kívül elég rövid volt) itt is határozott (és kellemes) ellenpontot képvisel a „klasszikus”, oksági elvű elbeszélés, jóllehet ez M. N. későbbi írásaiban kollázsok, apokrif aktacsomók részeként van jelen, és kísérleti eszközei, a nézőpontokkal végzett bűvészműtávjai igen-csak meghökkentették a román közönséget. A spontán történetmondás közvetlensége, életszerűsége (otromba kifejezés, de talán most hasznos lehet) behálózza az olvasót, aki csak utólag észleli, hogy a hatás(vadász)mozzanatok az író el sem rejtette, miután a primér fabuláció amúgy is a primér választ csalja elő. Ezért örülhet M. N. a kritika és a közönség egyidejű elismerésének: az olvasatok skálája demokratikusan szétterül, szemben a „modernekn” rejtőzködő elitizmusával.

Utólag persze minden megmagyarázható. A múlt századian tökéletes *vraisemblance* az iróniával, a groteszkkal, a paródiával szembesül. A megtévesztően, közhelyszerűen ártatlan fabuláció alaprétege alatt/mögött felismerhetők a román és az európai „magas” irodalom motívumai, a kortalan ponyva-közhelyek, amelyek a szöveg saját terében igen gyakran visszajukra fordítódnak, úgy, ahogy a magára valamit adó posztmodern a hagyományhoz viszonyul, elidegenítést és elfogadást összekapcsolva. Talán egyedül Caragiale nem dekonstruálja, igaz, őt nem is lehet.

M. N. megtévesztően egyszerű szövegeinek az értelmezése labirintikus, elsősorban talán azért, mivel tartózkodik az a priori értékelési sémák bevezetésétől, inkább előítéletmentesen enged szóhoz jutni minden álláspontot, megnyilatkozni minden szereplőjét a félalfabéta vagánytól vagy a gimnazista jókislánytól saját magáig. Az elbeszélésből rekonstruálható szerzői személyiség próteuszi képességeket árul el, tökéletesen, minden mesterkéeltség nélkül megjelenítve a szubkultúrák, hagyományos közösségek igen széles skálájának a beszédmódját, míg a történet szinte önmagát írja, a filosz M. N. beavatkozásától mentesen. Ugyanígy tiszteletben tartja a történetmondó szerzői jogait; egy lapalji jegyzet szerint „...szégyenkeztem azért is, mivel kiderült, hogy a történet plágium (ugyanúgy plágium, amikor Hasektől, és plágium, amikor Vasilétől másol az ember). Később arra gondoltam, hogy ez nem más, mint Gheorghe (a hős) története, míg Vasilét és Haseket idézni lehet, amint ez illendő is.” (*La fata lucrului / A munkahelyszínen. In: Amendament la instinctul proprietatii. 71. o.*)

Mint E. Péter, Mircea Nedelciu is a mű terében reprodukálja a való világ és az irodalom lehetséges világa, a jeltelen hétköznapok és az öncélú, de mindezt „megörökölt” techné szembenállását. (*Egy rövidprózához hasonló nap* című elbeszélésében persze jelen van ő is és megjegyzi, neki éppen fordítva lenne jó, bárcsak ez az írás sikerülne olyanra, mint az a nap. *O zi ca o proza scurta*, in: *Amendament*. Állandó jelenlétével és Fieldinget vagy Sterne-t idéző megjegyzéseivel feltárja az író voyeur-szerepét, és egyben ki is lép belőle: ami feltárul, már csak személytelen modell, és az öncélú írástechnikai elemek is önmagukat jelölik. Egy szinttel feljebb az író voyeur₂-ként figyelni voyeur₁-sége felszámolását. Az írás mint világmodell mindenestre teljesebbé válik, önmaga ábrázatját is tartalmazza, amint kölcsönösen bekebelezik egymást a való világgal (illetve annak modelljével, de az olvasó csálhatat-

lan matematikai intuícióval azonosítja a kettőt; jóllehet tárgy₁ voltaképpen modell₀, a szövegvilág és az olvasói tudat mindent elbír, amint ezt az Esterházy-szövegek befogadása is mutatta).

M. N.-nél is megjelenik hát a posztmodern kélgyó (az E. P.-é): az önreflexió határhelyzete (a kilépés, az átmenet illúziója ellenére) „csak” az örök visszatérés modellje (ez nála, nem tudom, kivételesen-e vagy sem, a fabulához való visszatérést jelenti), felfüggesztve a lineáris, „kifelé” haladó megismerést. Jóllehet első olvasásra úgy tűnik, ez az ön-modell már a végső dolog maga, színről színre, utólag kiderül, hogy már ez is maszk és műfaji konvenció, míg az „igazi”, az abszolút Én ismét több játsszával előbbre tart. A posztmodern szerepjátékot kiegészítő újszerűség és banalitás ugyancsak posztmodern egyensúlyának/ambivalenciájának némi-képp sajátos válfaja. Nedelciu ugyanis ironiája, ellen-narcisszizmusa és próteuszi szabadsága ellenére inkább a laikusok elvárásaiban élő frószszerepet képviseli, igen ritkán kérdezve rá tevékenysége alapjaira, a nyelvben rejlő paradoxonokra: a dolgozó dolgozik, az író ír. Többször parodizálja és elidegeníti ugyan ezt a rituális szerepet, tény viszont, hogy hiányzik, legalábbis novelláiból, az a tendencia, hogy a szöveg tartalmazza önnön filozófiáját. Igaz, ez éppen nemzedékének nóvuma is a kortárs román irodalomban; M. N. Caragialét idézve jelzi, hogy elveti a jelölő burkából egyértelműen kihámozható jelölt felfogását; az analízis inkább csak újabb átkódolás, jelöltől jelölőig vezető vesszőfutás (l. az *Ilie Ilie Razachie mester közreműködik* c. elbeszélés mottóját, in: *Módosító javaslat...*, Székedi Ferenc ford., 164. o.).

Ez az írásmód (és szerzői beállítódás) ellenáll az explicit értelmezésnek, elsősorban azért, mivel visszanyúl az irodalom alapvető félelmet-részvétet keltő vagy szó-rakoztató funkciójához. A másik ok szerintem az, hogy a szólamok hordozta ellentétek jól megférnek egymással, kioltódnak látszanak ebben az egyszeri konstellációban, úgyhogy talán éppen a racionális elemzési szándék termeli ki az értékvárat. A kihívóan egyszerű elbeszélési mód, amely a montírozás és a gyakori nézőpontváltás ellenére megőrzi „naív” jellegét, enyhén nevetségessé tesz minden okoskodást. Annyi talán mégis megjegyezhető, hogy ez a farce nyilván összefügg a szerzői pozícióval, az eseményekben részt vevő M. N. kiváltságainak megtagadásával. A rejtve kitárulkozó ellen-narcisszizmus oda vezeti a gyanútlan olvasót, ahova éppen akarja. Olyan közvetlenséggel tárul fel a való világtól oly kevésbé különböző, sőt, szociografikus hitelességű szövegvilág, hogy még az értelmező és mindent eleve *valami más* jelzésként, elidegenítve kezelő magatartását sem tudatosítja a befogadó, hanem lelkes átélője lesz a mítosznak? (Itt kell megjegyezni, hogy M. N. az egyes szövegek fragmentáltsága ellenére egységes köz-mitológiát épített fel, visszatérő történetsemákkal és szövegről szövegre vándorló, laza informális csoportot alkotó szereplőkkel.) Jóllehet, mítoszai valamiféle diffúz hiányérzetet keltenek, nem a mindenkori beavatás szinte kötelező sztoicizmusát sugározzák, hanem több áttételen keresztül sejtetik, hogy az, ami adott, a megjelenő létállapot – bár ilyen szakszerű megnevezést nem érdemel – csak a presztízs és a fenyegetően tetszetős status quo látszataival szolgál. Hagyományai is úgy nincsenek, hogy a

helyzettel még a méltóság protestáns-kantiánus tudata sem szembeíthető. Igaz, ha a *Karnevátra* utalva, „a pácban mindenki benne van”, ez a magatartás ugyanolyan nevetséges (lenne), mint a mindenáron világos értékrendet kereső elemzés.

Pusztán a bemutatás révén a próteuszi elbeszélés mégis valamiféle konfrontációt képvisel, annál is inkább, hogy Derrida és követői dekonstrukciós gyakorlatára emlékeztetően a társadalmilag szentesített hiedelem- és magatartáskészlet peremvidékére összpontosít. A szövegvilágban ezt elsősorban a figurák szociális helyzete mutatja: a közönség is először a szereplők szokatlanul széles skálájára figyelt fel, amelynek legfontosabb (majd mindenkit átfogó) jegye az elhanyagoltság, az ötvenes évek olténiai falujában felnövekedő kisgyermektől, a kollégiumi kamaszoktól és az önfeladó, hősimádó leányzóktól az otthonától távolra szakadt kezdő értelmiségin, a nagyvárosi ügyeskedőkön át az értelmiségi/káderelit önmagával meghasonlott képviselőjéig. Én és nem-én, saját és idegen kultúra határainak ostroma, a Másik tükör-funkciója tartalmazza, ha nem a szabadságnak, de legalább a szembesülésnek, az ego- és etnocentrizmus elvetésének a lehetőségét. Az elbeszélések magyar, német, török szereplőinek jelenléte, a szerelemből eredő közlésvágy általánosabb hermeneutikai és etikai kérdések metaforája, de már a közvetlen gesztus tiszteletré méltó. Címével is modellértékűnek tekinthető az *Üzenetek (egyenes adás) (Mesaje (transmissiune directa) in Efectul...)*: az etnikai különbözőség csak része és egyben jele mindannak, ami két embert nemcsak kulturálisan, hanem térben is elválaszt, éppen ezért fokozza fel a megértés és a megértetés szándékát.¹

A neo-feudális kötelekek és a kulturális határ középpontba emelése nemcsak elenpontként veti fel a szabadság kérdését. Ideálisan persze a szabadság tudatából/igényéből kellene kiindulni, de az előre toladó kötelek elveszik a kilátást. Tény, hogy a peremhelyzetű figurákon eluralkodik a vándorörszton, úgyhogy több szöveg jókora fáziskéséssel a beat-nemzedék, jelesen Kerouac pikareszkjét idézi. Ezt a tünetet egyelőre félretéve, oldás és kötés, az egyén (a kiscsoport) és a társadalom szembenállása újabb dimenzióval bővül, amikor egész rétegeket eloldoz és szétszór Valami, Nedelciu egyike lévén azoknak, akik a parasztság közelmúltjának vagy az ötvenes évek káderliftjének máig kiható következményeire reflektálnak. Utalásaiból, sorsképleteiből átfogó szociográfiát lehetne összeállítani a szülők hirtelen státusvesztésétől (vagy legalább ugyanannyi zavart okozó gyors és aránytalan felemelkedésétől) a városi (kényszer)pályára került fiatalokig, az értékzavarát legalább tudatosító értelmiségig. A státusbeli ellentétek nemzedékiek is; a család kötelekébe áttevődve inkább érzelmi-attitűdbeli, mint döntési dilemmát képviselnek. A fi-

1 Különös és nehezen érthető ezek után, hogy a Nyugatot teljes egészében a fogyasztói társadalom és a manipuláció álságaival azonosítja, valószínűleg ellenhatásként értelmiségi közege szinte kötelező és igen eltúlzott kozmopolitizmusára. Turisztikai tárgyú, szállodákban, kirándulóbuszokban játszódó novellái célpontja a szolgáltatásokat nyújtó, gyökértelemné vált személyzet profi módon felszínes kapcsolata a Másik, ha lehet, még groteszkebb képviselőivel. Ez az az elbeszéléstípus, ahol az Idegen alakjához kapcsolódó előítéletek átvették a vezérlő szerepet.

atalok az apai önkénnyel már nem értenek egyet, de még hozzá igazodnak, miközben ifjú Wertherként átesztétizálják saját tehetetlenségüket, az áldozat szerepét. (A *Módosító javaslat a birtoklás ösztönéhez* című szöveg a korrupt szülőkkel és lázadó fiúkkal szaklapba kívánczozó esettanulmány és egyben az orosz irodalmat, Turgenyevet vagy Tyihonovot idéző érzelmi dokumentum.) A család azonban csak kísérleti terep: a *Greva de zel (Túlbugzósági sztrájk, in Efectul...)* például az intézményi struktúrát sem hagyja ki. Mindkét nemzedék már csak megszokásból alakítja anakronisztikussá vált szerepét. A „fent” levők rákényszerítik akarataikat a fiatalokra (ha tudják), pedig tapasztalatuk elavulása miatt csak ártnak vele. A fiatalok egyszerre elutasítják és igénylik a kötődést és irányítást, miközben a várt pátriárkai segítség vagy irányt téveszt, vagy teljességgel elmarad. A magára maradottságot egyetemesként érzékelik, a rejtőzködő isten élményének szekularizált változataként, hacsak nem Kronosz vagy Burgosi Jorge fiainak látják magukat.

A nagy társadalmi centrifuga deviánsokat termel. Nemcsak Nedeloin szövegeire hagyatkozva állítható, hogy a modernizáció életmódbeli következményei és a szívósan továbbélő, kirekesztésben megnyilvánuló paternalizmus között nem is ellentmondás, hanem állandósult pozitív visszacsatolás alakult ki (miközben az igen szűken értelmezett modernizációt ugyanaz az akaratképzés szorgalmazta és irányította).²

A minden lehetséges változatban jelentkező kettős kötések miatt ellentmondásba kerültek a deklarált és a gyakorolt értékek, annyira, hogy az válik büntethetővé, aki a gyönyörűen meghirdetett ethoszt túl komolyan veszi. A nevetségessé válás nem elég, hisz a következmények egészen súlyosak lehetnek, a börtönbüntetéstől az életre szóló pária-státusig. A két érték-pólus nagyrészt egyenértékű a nemzedéki ellentéttel, jóllehet öreg deviánsok is akadnak éppen elegenden. (A *becsatolt kantárú paripa rászáguld a kijelölt célpontra*, in: *Módosító javaslat...*). Apaszerepük ironiája a fiatalokból értékkonfliktust vált ki (vagy elmélyíti a már meglevőt). A peremre kerülők döntő többsége azonban még nincs negyven éves. Köztük van a nagymenő szülők korrupciója ellen lázadó fiú, a gimnáziumban (!) szakmunkás oklevelet szerző, majd darukezelőként érvényesülő lány, akiről csodaszép tollnoknő korában írnak majd balladát. Vagy ott a *Túlbugzósági sztrájk* fiatal mérnöke, aki újításainak és találmányainak légváraival zaklatja igazgatóját, tervét kerülő úton kipróbálja, ez juttatja börtönbe, majd szabadulása után az erdőben bujdokol, mint Shakespeare *Ahogy tetszik*-jében a száműzött herceg.

A kettős kötést és a stigmát az áldozatok is elfogadják. Néhányan azért, mivel kényszerű adottság lévén, a lázadás sem indulhat ki másból. De inkább az az általános, hogy szégyenkezve, büntudattal szemlélik áldozat voltukat, betartva a felülről sugalmazott elfojtási szertartást. A váratlan, irracionális kitérések vagy a bolondkodás ritualizált alkalmi csak szentesítik ezt az állapotot.

2 (Ugyanennek a paradox folyamatnak az összegzése például Mózes Attila *Egyidejűségek* címmel 1980-ban a Kriterionnál megjelent regénye.)

A peremlét idővel konszolidálódik, kialakul nem kevésbé kényszerítő magatartás-készlete, mindaz, amit evazívznak, a szabadságélmény kudarc- és konfliktuskerülő kultuszának nevezhetne az, akinek a pszichologizálás nyújt némi fogódzót. Itt is pontosítani kell különben, nem szabadság, hanem szabadulás. (Mitől?) Talán a szociális és személyes identitás skizofréniáját próbálják úgy kompenzálni, hogy a levált résznek még a létezését is tagadják, és a megmaradt magán-terepen próbálnak valamihez kezdeni. Az egyetlen pozitív aktus a *Klausztofóbia* happeningje, de értékteltesége, evangéliumi utalásai ellenére sem feledteti, hogy a fikció terében is csak kivételesen ölthetnek testet az alkotó ötletek. Jóllehet, nézőjükkal igazán gyengéden bánnak, mégis újrátámasszák vele hatalom és áldozat szertartásait: úgy tűnik, az adott szövegvilágban a rituális agresszió szükséges feltétele a beavatással együtt a szabadság-élménynek is.

A jelek szerint az elbeszélő (az anti-narcissizmus és a szereplőkkel kialakított gyümölcsöző együttműködés, meg a próteuszi beleélő képesség ellenére) magára hagyja a szövegvilágot. Talán éppen a személyes nézőpont magába zártága tagadja meg a szenvedéssel való szembenézést, az élmények feldolgozását és meghaladását (akár a kisközösség interakcióiban, akár a fogalmi artikuláció szintjén).

A megjelenő értékek, a cinkos áldozatok világában elmaradnak a nyílt konfrontációk, mindent előnt a mindennapi élet diffúz hiányérzete, és ingerküszöb alá szorított ellentmondás-gyűjtemény is hírt ad magáról. Közről megfigyelhetők a hiányt, a csonkaságot kívánatosá tevő technikák, mindaz, ami az elviselés művészetéhez szükséges, ha értelmes cselekvésre nincsen mód, és az akadályok jó része önkéntes.

Érvelni lehetne azzal, hogy legalább két énjének minden demokratizmusa ellenére a szerző harmadik (sokadik) énje tudományos objektivitással elhatárolja magát világaitól és bennük alakított szerepeitől, a pusztá bemutatásra korlátozódik, illetve az olvasóra bízta az ítélezést, akitől viszont megvonja a megjelenítés értékeinek, a mű másodlagos jelrendszerének fogódzóit. M. N. értelmezése újabb talánnyal gazdagodik, hiszen a távolítás ellentmond az alantastól sem idegenkedő szórakoztatásnak, a személytelenség a személyközpontú részvilágok érzelmkultuszának, irodalmi mintái közül a parnasszista-nouveau roman-os impassibilité, a ponyva (és az angolszász hagyomány, elsősorban Sterne vagy Dickens) közvetlenségének.

Jóllehet a műbeli személyiség attitűdjének betájolását inkább az értelmezési konvenciók, mint magának a szövegnek az adottságai vezérlik, talán mégis ki kell jelenteni, hogy Nedelciu írásaiban a megjelenítés értékei viszonylag ritkán engedik meg a részvételtjes eltávolodást, kevésbé moralizáló kifejezéssel, az azonosulás és az elfogulatlan vizsgálat kiegyensúlyozását, miközben más szerzők szövegeinél a tökéletesen „nafv” elbeszélésmód, amilyen a *Fuharosoké* is, megenged(het)i, sőt, feltételez(het)i az esztétikai távolítás, az értékpozíciók játékerét. Nedelciu ellenpéldáinak leltára terjedelmes és változatos ugyan, de nem alkot olyan szövegfőlötti rendszert, mint a narratív sémák vagy a novelláról novellára vándorló szereplők. Viszont éppen ezek a legemlékezetesebb írások, úgyhogy nem lenne alkalmas

pusztán elméleti előfeltevések (-ítéletek) alapján, minden megkülönböztetés nélkül egybemosni a „többi” szöveggel. Az ellenpéldák között van az önszembesítő-önmegszólító második személyű elbeszélés (*Módosító javaslat...*); a *Visszhanghatás* rímes prózában íródott balladái a chanson de geste és a múlt századi román elbeszélő költészet fennkölt hangnemét szembesítik alantás és kínos történetekkel. Az *Üzenet* közvetlenségét kameramozgatási utasítások távolítják. Betetőzésként ott a *Klausztrófóbia* elzárkózva kitáruló ünnepi tere; az áldozat beszámolóját fogvatartói és a kihallgatást vezető nyomozó megjegyzéseinek két pólusa ellensúlyozza. A történet és a kötet záró mondata egyébként: „*Ki hallgat és miért?*”

Az eddig elmondottak elsősorban M. N. elbeszéléseire vonatkoztak. Két regénye már a műfajváltás miatt is jelzés-értékű. Gyanítható volt, hogy az egységes szöveg fölötti mitológia és a montírozás polifóniája előlegezte a tágasabb játéktér kísérleteit.

A második regény címére (*Tratament fabulatoriu*) nehéz közvetlen fordítást találni, a *Fabulatív/Fabulációs/Beszéltető kezelés* változatai közül lehetne válogatni. A könyvpiac sajátosságai miatt nem nevezhető a nyolcvanas évek román szenzációjának (ezoterizmusa különben is fordulatot jelent az elbeszélések ponyvaságai után). Joggal tartható viszont az emberi integritás megőrzésére vállalkozó megismerés ideáltípusú regényének. Világa nem extenzív, hanem az egzisztenciát filozófiává mélyítve lett gazdagabb. Értelmiség és kulturális örökség, értelmiség és társadalmi környezete triadikus viszonyának minden lehetséges vonatkozását élénk állítja, nem elkerülve, hanem keresve a szembesülést. Mindezt (szerintem) igen fontos állomása a román és talán a délkelet-európai önmegismerésnek: a feladatát komolyan vevő értelmiségit hagyományainak jelenére vonatkozó következtetéseivel és a vártnál is ellenségesebb megkötöttségeivel szembesíti. Szinte tudományosan elfogulatlan és következetes értékelést nyújtanak a szándékoltan labirintikus jelképrendszer exemplumai, hiszen posztmodern módra egymást támogatja a ráció és a képzelet. (A szimbólum nem eszköz, hanem a dolog maga, amely viszont – amennyire ez köztes helyzetemből megítélhető – bármely román értelmiségie is egyben.) Az előszóban említett exorcizálás inkább a kíméletlen, de tisztulást hozó folyamatra érhető, ezért ennek a vállalkozásnak a szemléletbeli korlátai is felszabadítóak (ha egyáltalán eldönthető, mit magyaráz az önkéntelen önkorlátozás, és mi figyelmeztet a felismert korlátokra). A tisztulást hozó elidegenítés, az ego és az etnosz decentralizálása megnyithatja az utat a Másikhoz (ha a befogadóban nincs bűnbakképző öngyűlölet). Ez kulturális helyzetétől függetlenül mindenki számára járható. (Bárcsak bejárnák!):

A (kvázi-)fantasztikum megjelenése vagy a szimbolikus funkció kihangsúlyozása magában véve is újdonságértékű Nedelciunál, de többletjelentést nyer, hisz otthonál szolgál a „lényegiségek” (lehetséges?) világának. A korábbi írások zártságát a határok ostroma eddig is feloldódással fenyegette, de ebben a regényben, ha rövid időre is, elérhető, bejárható a köznapi gondolkodás korlátain túl világ. Jóllehet a korlátok működése helyreáll és mindent (újra) elborít a vulgár-immanencia, az em-

lékek és a Kellés összekapcsolása elsüllyedt Atlantiszként továbbra is viszonyítási, értékelési alapot, belső biztonságot nyújt.

A regény világainak keretét/színpadát a megismerő tudat szolgál. Az egyéni megismerést (a valóság fölötti, a titok Borgest, Ecót, Fowles *Mágusát* idéző dimenziója mellett szociografikus pontossággal beágyazza egy társadalom pozíciórendszerébe, és) a nem öröklött információ, a kultúra időben és térben teljes magatartáskészletére vonatkoztatja, megmutatva, hogy a kulturális örökség átadása/befogadása személyes teljesítményekhez kötődik, de az egyénen mégis túlmutat. A központi figura, akinek a neve, Luca, is hordoz konnotációkat, ezt teszi sajátjává és adja át a befogadónak, aki szintén újrajátssza a megismerés rítusát: az üzenet tulajdonképpeni tárgya átadásának módja. Nem a kultúráközvetítés „explicit” szemiotikája vagy hermeneutikája a releváns, hanem (a bensővé tétel) bensővé tétele és átesztétizálása. Szociológiai következménye az értelmiségi szükségképpeni individualizációja a személy fölötti értékek jegyében (ami talán nyitottabbá tesz a Másik irányába is). Ironikus ellenpont: a környezet konformizmusa csak elszigeteli egymástól az egyéniségükről lemondókat.

Személyes reflexiók tudósítanak Luca és tradicionális értékeket valló környezete viszonyáról: a helye mellett múltjának-jelenének-jövőjének töretlen értelmezését kereső értelmiségiről kialakult képet a nézőpontok minél teljesebb tükrörendszere közvetíti, és egyben behatárolja a tükrökép tárgyának mozgásszabadságát. Szinte felesleges említeni, hogy mágikus tisztelettel vagy a bolondnak kijáró gyanakvással fogadják azok is, akik pedig státusuk szerint értelmiségiek, de számukra a „másik” világ nem elérhető. (Lucát valóban idegorvoshoz viszi túlbuzgó ifjú kollegája, s így sok történet keretét szó szerint a fabulációs kezelés alkotja, az olvasónak a vállalkozás iránti bizodalmit a szakmai kötelességgé váló gyanakvással szembesítve.)

Az elbeszélésektől eltérően világalkotó funkcióra tesz szert a megismerés, a történetmondás és vele az aktoroknak a kultúra idejéhez fűződő viszonya. A fabuláció motívuma struktúráló elv, de a könyv üzenetéhez is hozzátartozik. Bizonyos szövegekben önmaga tárgya is amellet, hogy összefogja a beszélők hálózatát és eseményé avatja az események feldolgozását, természetesen az illető rész-világban uralkodó minőségek szerint, több-kevesebb magyarázó erővel vagy misztifikációval. A megértés esélyét mindenesetre senkitől sem vonják meg, legyen az a szerző, amint előszóírásban mesterkedik, vagy Mos Patru (Péitör bá), amikor egy kupica pálinka mellett mesélni kezd Lucának. A szólamok groteszk egyenértékűsége miatt a tulajdonképpeni regény lefegyverzi a felettes szerepre törő előszót, de az előszón magán belül is szembesül a Régi (Jó) Nagy Elmélet szentenciáit idéző teória (amely a tulajdon tagadására épül, és gazdaságtani, szociológiai premisszákból vezeti le a műalkotás elméletét), a legifjabb, óvodáskorú Nedelciu értelmetlen billentyűjátékával vagy a regény meta-epikai keretével (a megírás helyére, időszakára, a vasúti menetrendre vagy vonatbeli futó ismeretségekre vonatkozó információval).

A voyeur önmagát szemléli, amint szemérmesen elfordítja tekintetét:

„De úgy tűnik, be kell itt fejeznem a *Tratament fabulatoriu* előszavának ezt az újraírt változatát, azét az előszót, amely éppen azért tartozik a regényhez, hogy példázza: az írónak két gyermekbetegsége van, a teoretizáló szándék és a barokk. Milyenek lesznek az öregkori betegségek? Nem tudom. Valószínűleg a monumentalitás, a klasszicizálás! Akárhogyan is, minden tárgynak megvan a maga esztétikája, ugyanúgy, ahogy eme regénynek azért van előszava, hogy exorcizálja a fent említett két (szellemi!) betegséget [fordításváltozat: (agy!)bajt]. Az olvasónak kétségtelenül megvan a szabadsága, hogy egyedül a regényt vagy egyedül az előszót olvassa el. Vagy egyiket se. De, ez utóbbi esetben, honnan tudhatná, hogy én ezt a szabadságát is meghagyom? (Eszik, és igen szeretetreméltónak találok magam. Újraolvassom az utolsó oldalt. Ilyen időben nagy szavakat kell leírni: «a mű exhaustív megértése, minden mozzanat szociológiai explikációja» é.í.t.! Ó, persze, nem az itt sorjázó szegény kis oldalakra értettem!)” (53. o.)

(Hála a teóriának, a regény inkább igen ökonomikus *jelzés* a barokkról.)

M. N. annyit megőrzött elbeszéléseiből, hogy a jelképi/didaktizáló funkció erőltetése nélkül, magától értetődő könnyedséggel alkotja meg komplex interakciók, helyzetek modelljét, ami egyben latens konfliktust hordozó rétegek találkozási pontja: a kölcsönös megértés reménye nélkül veti be mindegyik a maga előítéleteinek, soha meg nem kérdőjelezett rituáléinak rendszerét. Itt is természetességgel egybemontírozza a hagyományos zárt (és traumatizált) faluközösség, az érték- és identitászavarokkal küszködő értelmiség és (a mind közül egyedül hatékony réteg) a bürokraták ellenséges, de egymást feltételező világait.

A korlátokon inneni és túli világgal egyaránt szemben áll (és össze is köti őket) a meteorológus Luca. Már foglalkozása is érték-hordozó, mivel az alföldi értékhiányával a magasság archetípusát szembesíti, és személyes történetében is értéktelített múlt és jelen ellentéte: előző szolgálati helye egy régi, gazdag hagyományú városka fölötti hegytető magányos őrhelye, míg jelenlegi állomása egy alföldi falu, ahol az örökös újakezdés eltöröl minden nyomot. Az Elemekkel való közvetlen kapcsolat munkaköri kötelessége, ami a középkort, a reneszánszot idézően a benső mikrokozmosz megismerésére is predesztinálja. Ez a megismerő dialógus kívül rekeszti az etikett, a konvenciók és időnként az egész emberi civilizáció védőrétegén, de egyben a szabad én-meghatározást biztosít(hat)ja múlt és jelen, egyén és (megvalósult utópiájú) közösség harmóniájában.

A megismerés/tapasztalás világalkotó funkciója szerint, a feltáruló titkok és a hozzájuk fűződő racionális hipotézisek nyomában ölt testet az utópia: Képe/Maga az újjászületés (kollektív keresztelődés/fürdőzés) jelenetétől a XVIII–XIX. századi bojárvilág nosztalgikus-titokzatossá váló felidézésétől a közelmúlt katalizmáján keresztül ível a jelenig, felvonultatva a misztifikálva megismert misztériumot, amint valóság fölötti vonásokat kölcsönöz a mindenkori adottságoknak, a századforduló baljós harmóniáját, és a közelmúltat, amikor kissé megtépázódik az a bizonyos nélkülözhetetlen fölösleg. Végül a falanszterről kiderül, hogy igen ritka, igen szerencsés, de teljesen evilági véletlenek egybeesésének köszönheti létrejöttét. A peremhelyzetüket

tudatosító szereplők ismét világosan különbséget tudnak tenni fikció és valóság között, a harmóniatudat visszaszorul a nagy közös beszélgetésekbe (és Luca beszámolóiba). Ez az egyensúly pillanata, amikor egymást erősíti a valóságelv és a szimbólumképző öröme. Végül a megmaradt értékek is felszámolódnak, a kolónia visszakerül a határon belülre, ahonnan soha el sem távolodott (volna).

A szabad lebegés Lucának olyan látópontot biztosított, ahonnan a múlt perspektívája rávetíthető a jelenre, felismertette az analógiákat saját múltja és a déli román kultúra egészét jelölő kolónia története között. Miután mindezt összekapcsolja mindenkori önmagával, a rendelkezésére álló érték-minták és jelrendszerek megsokszorozódnak, létrehozva azt a szabad többletet, ami itt a regényben is kultúrateremtő elv.

A kutatásokból kiderül ugyan, hogy a múlt mindkét síkjának vezérmotívuma a konfrontációk elkerülése és a csúsztató öntetszelgés, amivel Lucának a kolónia értelmiségi tagjaival együtt szembesülnie kell, de még ez a narcisztikus „áthangolásokból” összeálló fabula is kétségtelen többletet képvisel a jelen távlat-nélküliségéhez mérten. Amíg látszat és valóság ellentéte megbújik a múltban, addig esztétikai távolléttel egyelőre kezelhető és még hasznos is, csakhogy szükségszerűen kiderül: a kolónia léte most és mindörökké csaláson és kizsákmányoláson alapul. A végső botrány, az önmaga ellen forduló ünnep csak eseményszinten teljesíti be azt, ami Luca és társai tudatában már elvégeztetett. Természetes, hogy a nagy nihil a katartikus én-állítást tetőpontjára következik, farsangra bőjtöt, teljességre megváltatlanságot hozva.

Ezek után Lucának védtelenül kell szembesülnie a totálisan banális jellel, a beilleszkedés kényszerével. A faluba visszatérve az éppen felszámolódott falanszter keresésére indult ideg orvos szó szerint kátyúba merült társaságával találkozik (talán a színhely, a községtanács nagyterme is jelöl valamit). Megszívlelendő a végső jelenet, ami a jelen írás címéhez adta az ötletet:³ a kísérleti állomás egyik mérnöke kifejti Lucának (és a gondozást igénylő virággal azonosított ifjú hölgynek) a praktópia egyébként Tofflertől származó elméletét,⁴ ami felesleges légvárépítéstől és egyéb humbugoktól mentes, célszerű, napról napra történő előrehaladás volna a jövő irányába. A végső és egyetlen megoldás több, mint ambivalens, mivel először is feleslegesnek tartja a jelennek az idő tudatával történő megsokszorozását, megideoologizálja viszont a lemondást és a beletörődést. A praktópia fogalmában rejtőző eszkathologikus mozzanat *mindent* megenged, a konstruktív reformprogramtól az újabb (jelen és jövő szakadását leplező) utópiáig. A kísérleti növénytermesztő állomás jelentéstöbblete gyengéd kényszerrel céloz a keresztyéni (Voltaire-i) kötelességekre.

3 „herceg testvér kit szintén kitaláltak / nincs útikönyv nincs hasznos jótanács / kezesség sincs és kár a bűnbocsánat / behátrálok jövőmbe hoppsza la”. Kovács András Ferenc: Búcsúballada. *Tengerész Henrik intelmei*. Bukarest, 1983, 22. o.

4 Alvin Toffler: *The Third Wave (A harmadik hullám)*. 1981. Románul: *Al treilea val*. Bucuresti, 1983.

Tény, hogy Luca nincs olyan helyzetben, hogy ezt a koncepciót elvethetné, miután múltját és ezzel a múlttal azonosított önmagát kénytelen volt felszámolni. Az is tény viszont, hogy a végkifejlet visszatérést is jelent ahhoz az attitűdhöz, amelyet kezdetben tartott követendőnek, a heideggeri „da-sein”-re emlékeztető markáns jelenlétnek és a személyiség folyamatos önteremtésének kategóriájához. Mindez feltételezi a tétlen mitizálás felszámolását, fabuláció helyett önépítésre ösztönöz (de miből?). Ha csak Lucát magát tekintjük, a sztoikus beilleszkedés a nevelési regény általános képletét követi, így hát az elemzőnek egy szava sem lehetne. De ha a szövegvilág (nem metafizikai, hanem „csak” szociális természetű) szakadásaiból és hiányaiából indulunk ki, akkor az értékekkel/illúziókkal teljes tetőponthoz mérten a végkifejlet pragmatizmusa sem feltétlenül képvisel magatartás eszményt (különösen, ha a valóságelv vagy a pragma tartalma kívülről meghatározott). Ebben a világban a „realizmus” az „életben” (egyébként ugyanúgy, mint az irodalomban is, inkább konvenció) nem a változást, hanem a pusztta fennmaradást szolgálja, felszámolva az értelmiségi léthez szükséges mozgásteret. Helyzetkép: „A becsatolt kantáru paripa rászáguld a kijelölt célpontra”.

Bende-Farkas Ágnes

Nedelciu munkái:

Aventuri intr-o curte interioara. (Kalandok egy belső udvaron) Rövidpróza, Bucuresti, 1979. (A Romániai KISZ KB és az Írószövetség elsőköteteseknek járó díja.)

Efectul de ecou controlat. (Az ellenőrzött visszhanghatás) Rövidpróza, Bucuresti, 1981.

Amendament la instinctul proprietatii. (Módosító javaslat a birtoklás ösztönéhez.) Rövidpróza, Bucuresti, 1983. (Az Írószövetség prózadíja.)

Zneura de cimpie. (Mezei málna) Regény, Buc., 1984.

Módosító javaslat a birtoklás ösztönéhez. (Magyar nyelvű válogatás három elbeszéléskötetéből, Székedi Ferenc válogatása és fordítása.) Bukarest, 1986.

Tratament fabulatoriu. (Fabulációs kezelés) Regény, Buc., 1986. (A második regényből és a magyarul meg nem jelent elbeszélésekből saját fordításomban idéztem, ezek címét két nyelven közöltem.)